

Att vara till för alla men inte för allt

Folkbibliotekariers demokratifrämjande arbete

PM

Johanna Rivano Eckerdal
Institutionen för Kulturvetenskaper
Lunds Universitet
November 2018

LUNDS
UNIVERSITET

Att vara till för alla men inte för allt: Folkbibliotekariers demokratifrämjande arbete

Denna promemoria bygger på resultat från en kvalitativ studie av folkbibliotek i fem skånska kommuner som 2018 publicerats i rapporten *Styrdokumentet i vardagen: en undersökning av kulturpolitiska styrdokuments strategiska och praktiska betydelse för folkbibliotek i fem skånska kommuner*. Studien genomfördes under 2016 och 2017 av Johanna Rivano Eckerdal och Hanna Carlsson. Fokus för studien var dels att undersöka hur centrala aktörer uppfattar och förhåller sig till styrdokument samt om och i så fall hur skrivningar i styrdokumentet gestaltas i det dagliga arbetet vid folkbibliotek. Promemorian innehåller även rekommendationer för folkbibliotek, baserade på studiens resultat och i första hand riktade till politiker med ansvar för folkbiblioteksfrågor samt till folkbibliotekschefer.

Bakgrund till studien samt syfte och genomförande

Studien tar utgångspunkt i att bibliotekslagen fastslår att det ska finnas regionala och kommunala planer för biblioteksverksamhet på dessa nivåer.¹ Det innebär att verksamheten vid folkbibliotek skall styras enligt den nationellt gällande bibliotekslagen samt en kommunalt beslutad biblioteksplan. Genom kultursamverkansmodellen får regionerna fördela vissa statsbidrag om det finns en regional kulturplan.² Denna modell tillämpas i Region Skåne. För folkbibliotek i Skåne, liksom för folkbibliotek i de andra regioner som använder sig av kultursamverkansmodellen, är också den regionala planen väsentlig även om den inte är ett formellt styrdokument. I kulturplanen för Region Skåne 2016-2019 dras riktningen upp för den utveckling man vill stödja för olika kulturområden, inklusive folkbiblioteken. För folkbiblioteken finns det således möjlighet att ta stöd i kulturplanen för sin egen lokala utveckling och exempelvis söka medel från Region Skåne.

Sammantaget innebär det att verksamma vid folkbibliotek i Skåne har styrdokument att förhålla sig till på tre olika nivåer. De styrdokument studien riktat in sig på är:

- de lokala biblioteksplanerna
- den regionala kulturplanen
- den nationella bibliotekslagen

Det finns olika definitioner av styrdokument och för studien används den förståelse av styrdokument som Åse Hedemark och Lisa Börjesson³ har formulerat på följande vis:

Styrdokument är ett deskriptivt, samlande begrepp som avser alla de texter som reglerar en verksamhet som ett folkbibliotek. Däribland kan både finnas juridiska dokument som lagtexter, politiska dokument som antagna planer, administrativa dokument och planeringsdokument på tjänstemannanivå. Biblioteksplaner är en typ av styrdokument.

¹ SFS 2013:801, 17§. Bibliotekslagen finns i bilaga 1. När studien inleddes fanns det för Region Skåne inte någon

² SFS 2010:1919.

³ Hedemark, Å. & Börjesson, L. (2014). Att använda en plan – fenomenet biblioteksplaner och begreppet användning problematiserat, *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*, 17 (1), 93-113, citatet är hämtat från s 98.

Syfte

Syftet med studien har varit att undersöka vilka betydelser idag tillgängliga styrdokument tillskrivs av för folkbiblioteket centrala aktörer (politiker, tjänsteperson, bibliotekschef, bibliotekspersonal) samt hur dessa dokument gestaltas i folkbibliotekets dagliga verksamhet. Därigenom har vi sökt nå kunskap om förekomsten av konflikter eller spänningar i såväl den strategiska som den dagliga verksamheten som kan ha sitt upphov i att styrdokument finns på lokal, regional och nationell nivå och hur folkbiblioteken i så fall hanterar dem.

Studien genomfördes med kvalitativa, etnografiska metoder som inkluderade intervjuer med bibliotekspersonal, tjänstepersoner och lokalpolitiker med ansvar för biblioteksfrågor under våren 2016 samt observationer, samtal och skuggning på folkbibliotek under våren 2017. De deltagande kommunerna är i alfabetisk ordning: Lund, Osby, Skurup, Tomelilla och Örkelljunga.

Teoretiskt ramverk

I studien intresserar vi oss för hur styrdokument gestaltas i folkbibliotek. Vår teoretiska utgångspunkt innebär att vi intresserar oss för praktiker, ”göranden” av olika slag. Vi förstår dessa göranden som situerade i en specifik kontext, det vill säga att sammanhanget och aktiviteten ömsesidigt påverkar varandra: det spelar roll var och när något görs. Vi intresserar oss också för den betydelse som det materiella, exempelvis dokument, får i sociala praktiker. Det innebär att vi är intresserade av inte bara vad som görs och var ”görandet” sker, utan även vilka – såväl människor som olika artefakter – som är involverade i dessa ”göranden”. Centrala teoretiska begrepp i vår analys är *gestaltningar*⁴, *översättningar*⁵ och *intra-aktioner*⁶.

Gestaltningar innebär ett fokus i analysen på hur något görs, i detta fall hur styrdokument blir en del av folkbibliotekspraktiken. Det innebär att vi uppmärksammat om och hur skrivningar i styrdokument blir till skeenden i vardagen på folkbiblioteken. Något som var slående i studien var att bibliotekspersonalen som vi samtalade med menade att styrdokument var viktiga men inte något som de tänkte på under det dagliga arbetet utan snarare vid tillfällen när man arbetade med handlingsplaner eller planerade programverksamhet. Då användes styrdokument aktivt menade man. I våra observationer kunde vi tvärtom se hur flera centrala skrivningar i styrdokument var med i de sätt som bibliotekarierna utförde sitt dagliga arbete på. Vi analyserar det som internaliserade gestaltningar. Skrivningarna i styrdokument, särskilt formuleringarna som rör prioriterade grupper, att biblioteket är öppet för alla och en mötesplats som är kostnadsfri, uppfattar vi är formuleringar som personalen på ett sådant internaliserat sätt bär med sig i gestaltandet av sitt arbete.

Översättningar innebär ett fokus i analysen på att uppmärksamma hur något alltid läggs till eller går förlorat i förflyttningen från dokument till ”görande”. I studien har vi funnit hur folkbiblioteken agerat på skilda sätt när de under hösten 2015 ställdes inför situationen att många nyanlända kom till respektive kommun. Gemensamt är att de hänvisar till bibliotekslagens skrivning att finnas tillgänglig för alla men vad man konkret gjorde skiljde sig åt. Vad man gjorde kan vi

⁴ Mol, A. (2002). *The body multiple: ontology in medical practice*. Durham: Duke Univ. Press.

⁵ Callon, M. (1986). Some elements of a sociology of translation: domestication of the scallops and the fishermen of St Brieuc Bay. I Law, J. (red.) *Power, action and belief: a new sociology of knowledge*. London: Routledge, 67-83.

⁶ Barad, K (2003). Posthumanist performativity: toward an understanding of how matter comes to matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28(3), 801-831.

tala om som exempel på gestaltningar. Hur dessa gestaltningar skiljde sig åt kan vi i analysen komma åt med hjälp av analysverktyget översättningar. Exempel på aktiviteter är språkcaféer, informationscaféer, rådgivningsprojekt, inköp av litteratur på för kommunen nya språk, dekaler, skyltar och broschyrer med information riktad till nyanlända.

Intra-aktioner innebär en vidgad uppmärksamhet i analysen på vad och vem som är inblandad i ett skeende. Från den vedertagna tyngdpunkt som brukar ligga på att uppmärksamma människor till att inkludera olika artefakter, samt den förändring som pågår kontinuerligt. I studien kunde vi uppmärksamma hur styrdokumentet vid vissa tidpunkter materialiseras i specifika praktiker och de gränser som därigenom framträder. Exempel på sådana intra-aktioner från studien är när personal behöver avgöra vilken av två grupper som är prioriterade i bibliotekslagen som ska ha företräde till att använda en lokal som är väl anpassad för båda grupperna. I detta fall barn och personer med annat modersmål än svenska. Ett annat exempel är den gräns som uppstod då en användare, som inte var studerande, reagerade på att en bibliotekarie inte ville ge användaren tillåtelse att använda en dator som var avsedd för studier. Då gestaltas en konfliktyta där gränser dras mellan olika användare, där det är personalen som fattar beslut rörande var denna gräns ska gå. Vi kan förstå det som en intra-aktion i relation till uppdraget att vara till för alla: att biblioteket är till för alla innebär inte att biblioteket är till för allt enskilda användare önskar sig.

Folkbibliotekariers demokratifrämjande arbete

Våra resultat visar att politiska dokument är viktiga på olika sätt beroende på intressenternas ställning, kunskap om, attityd och förväntningar på bibliotek. Folkbibliotekarier kan beroende på situation hänvisa till kommunala, regionala eller nationella styrdokument. Vi förstår det som en formbarhet eller plasticitet hos styrdokumentet som är en tillgång för folkbibliotekarier i deras yrkesutövande. Att hänvisa till Unescos internationella biblioteksmanifest kan också vara relevant. Där fastslås biblioteks betydelse för demokrati.

Folkbiblioteket har en viktig roll att fylla som en samhällsinstitution där den demokratiska paradoxen oupphörligen behöver bemötas i ageranden som har som ett av sina mål att stödja demokratin. Med en syn på demokrati som en process som ofta är konfliktfylld är dessa ageranden del av ett görande av demokrati. Det är en värdefull och viktig roll för bibliotek att fylla och avgörande för att kunna uppfylla den rollen är att det finns professionellt verksamma med kunskap om att utföra denna balansakt: folkbibliotekarier. Den demokratifrämjande delen av yrkesrollen är fundamental och viktig, inte minst i politiskt turbulenta tider.

Nu följer centrala resultat från studien och rekommendationer baserat på dem, relaterat till de tre nivåerna av styrdokument: de kommunala biblioteksplanerna, den regionala kulturplanen samt den nationella bibliotekslagen. Rekommendationerna är riktade till folkbibliotekschefer och politiker med ansvar för folkbiblioteksfrågor utom i de fall där en annan adressat anges. Först följer de kommunala biblioteksplanerna.

De kommunala biblioteksplanerna

I studien varierade de kommunala biblioteksplanerna mellan att vara strategiskt och operativt inriktade. En anledning kan vara att planer i en hierarki av olika styrdokument ofta förstås som det dokument som är närmast utförandet och översätter dokument på en högre abstraktionsnivå (vision och strategier). Utifrån studiens resultat kan konstateras att det för biblioteksplaner kan vara en fördel om de är strategiskt inriktade samt att det tas fram handlingsplaner utifrån dem.

Biblioteksplanen kan vara betydelsefull för att kommunicera folkbibliotekets uppgift och verksamhet *externt*. Folkbiblioteket kan spela en tydlig roll för olika delar av den kommunala organisationen men det är inte alltid känt. Att aktivt bjuda in exempelvis företrädare från socialtjänst och äldreomsorg i arbetet med den kommunala biblioteksplanen blir ett sätt att synliggöra och sprida kunskap om bibliotekets roll. Det är då en fördel om biblioteksplanen har en strategisk inriktning så att det framträder på vilka sätt biblioteket kan bidra till lokalsamhället.

Biblioteksplanen kan vara betydelsefull för att kommunicera folkbibliotekets uppgift och verksamhet *internt*. För att göra de strategiska formuleringarna användbara i verksamheten behöver de konkretiseras och det görs genom att personalen tar fram handlingsplaner. Arbetet med att ta fram handlingsplaner är ett sätt att gemensamt i personalen nå fram till hur de strategiska formuleringarna ska gestaltas i det dagliga arbetet. Detta arbete och inte minst de samtal som då förs är en viktig del av bibliotekarieprofessionen.

Genom att uppmärksamma och använda sig av biblioteksplanen för att kommunicera bibliotekets verksamhet utåt i den kommunala organisationen samt inåt i personalgruppen blir den ett kraftfullt verktyg för att styra biblioteket. Utifrån studien kan vi konstatera att i de kommuner där bibliotekschefen aktivt varit med och skrivit biblioteksplanen var planen ett centralt och använt stöd för verksamheten.

Rekommendationer

- *Strategiska kommunala biblioteksplaner.* Den kommunala biblioteksplanen bör utformas som ett strategiskt dokument för att förankra folkbibliotekets verksamhet och uppdrag inom kommunen, inte minst när det gäller bibliotekens digitala uppdrag.
- *Bibliotekschefens strategiska verktyg.* Den kommunala biblioteksplanen bör ses som ett centralt strategiskt verktyg för bibliotekschefen.
- *Den kommunala biblioteksplanens cykel.* För att den kommunala biblioteksplanen fullt ut ska fungera som det kraftfulla styrdokument den kan vara bör arbetet med den förstås som cyklisk, indelad i olika faser. Dessa faser kan formuleras på följande sätt: Extern process att ta fram förslag till biblioteksplan; skrivande av planen inklusive remissrunda till externa intressenter; beslut; internt arbete att ta fram handlingsplaner till biblioteksplanen; arbete enligt biblioteksplanen inklusive handlingsplaner; revision av biblioteksplan.
- *Omvärldsanalys.* Den kommunala biblioteksplanen bör innehålla en omvärldsanalys och en lokal behovsanalys som kopplar bibliotekets verksamhet till kommunen. Av den lokala behovsanalysen bör framgå särskilda behov hos användarna och lokala förutsättningar som har betydelse för biblioteket.
- *Samstämmighet med andra styrdokument.* Den kommunala biblioteksplanen ska samstämma med bibliotekslagen samt gärna med Unescos biblioteksmanifest, som på flera sätt är utgångspunkt för bibliotekslagen. Vidare ska den kommunala biblioteksplanen samstämma med kommunens vision och mål. För att ge möjlighet att söka bidrag kopplade till de regionala målen är det optimalt att den kommunala biblioteksplanen samspelar med den regionala planen.

- *Återkommande revidering.* Kommunala biblioteksplaner bör revideras med regelbundenhet. Om man jämför med annan lagstadgad verksamhet inom en kommun som exempelvis att enligt Plan- och bygglagen ta fram en översiktsplan, så vore det rimligt att en biblioteksplan revideras eller re-aktualiseras åtminstone en gång per mandatperiod, det vill säga vart fjärde år.
- *Extern kommunikation.* Arbetet att ta fram samt regelbundet revidera den kommunala biblioteksplanen bör betraktas som ett konstruktivt sätt att förankra och sprida kunskap om bibliotekets roll i kommunen.
- *Intern kommunikation.* Arbetet att i personalgruppen ta fram handlingsplaner baserat på den kommunala biblioteksplanen bör betraktas som en central arbetsuppgift. Det är ett fruktbart sätt att tillsammans i personalgruppen skapa förståelse för hur skrivningarna i styrdokumentet ska bli till konkret verksamhet i biblioteket.
- *Värdefulla styrdokument.* Arbetet med kommunala biblioteksplaner bör betraktas som något konstruktivt och positivt för verksamheten. Det tar tid och kräver resurser men med en förståelse av kommunala biblioteksplaner som kraftfulla strategiska styrdokument är det uppgifter som är viktiga att prioritera.

Den regionala kulturplanens betydelse för folkbibliotekens utveckling

Den regionala kulturplanen är ett stöd för verksamma i kommunerna i relation till politiken. Det gäller då specifikt tjänstepersoner på ledande nivå; bibliotekschef samt den för biblioteksfrågor högst ansvarige tjänstepersonen i kommunen. I den regionala kulturplanen finns en riktning utstakad och om man i kommunerna vill genomföra något i den riktningen blir planen en tydlig referenspunkt för att gentemot politiken visa att riktningen är uppmuntrad på regional nivå. Genom att hänvisa till den regionala kulturplanen kan val och beslut på kommunal nivå därmed ges legitimitet.

Studien visar vidare att skrivningar i den regionala kulturplanen används som inspiration för att få idéer till den egna verksamheten. Det gäller främst bibliotekschefer men kan även gälla den för biblioteksfrågor högst ansvarige tjänstepersonen i kommunen.

Arbetet att ta fram den regionala kulturplanen beskrivs som omständligt av de involverade tjänstepersonerna. Men att få bidra är uppskattat även om möjligheterna att påverka många gånger uppfattas som små. Arbetet innebär en omvärldsbevakning som kommer verksamheten till gagn. Mötena om den regionala kulturplanen som politiker deltar i blir tillfällen för dem att få inblick i hur folkbiblioteksverksamhet fungerar i andra kommuner vilket kan ge viktig kunskap att ta med sig i det fortsatta arbetet i hemkommunen.

Inte minst under de senaste åren har många kommuner tagit emot nyanlända med annan språkbakgrund än vad som fanns i kommunen sedan tidigare. Det har inneburit stora behov av att få tillgång till litteratur på fler språk, så kallad mångspråklitteratur, och samarbete har varit viktigt för att möta behovet. För behoven av konkret stöd gällande distribution och samarbete kring medier har delregionala samarbeten i vissa delar av Skåne vuxit i betydelse. Region Skåne

ger betydande bidrag för samarbete och distribution av medier och fortsatt stöd för sådana samarbeten är viktigt.

Kunskapsstöd kring inköp av mångspråklitteratur efterfrågas av bibliotekschefer och bibliotekspersonal. Det finns även behov av ökad utgivning av litteratur på språk med liten utgivning. Detta behov har också identifierats av bland annat arbetsgruppen för en nationell biblioteksstrategi och förslag finns på att hitta stöd på en nationell nivå från Internationella biblioteket. Relaterat till behovet av medier på mångspråk är att det finns behov av personal med bredare språklig kompetens. Också detta behov är identifierat nationellt exempelvis inom ramen för arbetet med den nationella biblioteksstrategin.

Rekommendationer

- *Aktivt deltagande i arbetet med den regionala kulturplanen.* Deltag gärna aktivt i arbetet med den regionala kulturplanen eftersom detta kommunövergripande arbete blir en tillgång för verksamheten. Arbetet att ta fram den regionala kulturplanen är tidskrävande men möjligheten till delaktighet värdesätts och innebär även tillfällen att mötas och utbyta erfarenheter och idéer kollegor emellan.
- *Målen pragmatiska roll.* För den regionala biblioteksverksamheten är det viktigt att bära med sig en medvetenhet om den pragmatiska roll målen i den regionala planen får inte minst i små kommuner och sträva efter att formulera mål som innebär ett stöd för dem. Det pragmatiska förhållningssättet är realistiskt i en situation där mycket ska göras med små medel.
- *Koppling mellan mål och finansiering.* Den regionala biblioteksverksamheten kan ha i åtanke att det är bra att förtydliga i vilken mån de mål som finns i den regionala kulturplanen är kopplade till möjlighet till finansiering.
- *Stöd till de delregionala samarbetena.* De delregionala samarbetena är viktiga för att öka små kommuners handlingskraft. Det stöd dessa samarbeten får är därför viktigt. Det kan dels gälla stöd från den regionala biblioteksverksamheten och dels att samverka mellan folkbibliotek får stöd i kommunen av politiken.

Bibliotekslagen

I de intervjuer vi gjorde under studiens första år var det värde som det absoluta flertalet av de intervjuade tillskrev bibliotekslagens portalparagraf ett framträdande resultat. Särskilt lyftes portalparagrafens betoning av bibliotekens demokratiska uppdrag. Det blev därför väsentligt att även använda demokrati i analysen och i studien använder vi oss av Chantal Mouffe's demokrati-teori.⁸ Mouffe har utarbetat vad hon kallar en agonistisk syn på demokrati som tar som utgångspunkt och bejakar att vi lever i samhällen präglade av mångfald. Mouffe tillskriver de institutioner som finns inom det representativa politiska systemet, som allmänna val, riksdag och politiska partier, stor betydelse. Det är inom dessa demokratiska institutioner som motståndare kan mötas och formulera sina åsikter med respekt för motståndarens rätt att ha en annan åsikt, för att sedan kunna fatta ett gemensamt beslut som båda parter respekterar.

⁸ Mouffe, C. (2013). *Agonistics: thinking the world politically*. London: Verso.

Mouffe poängterar att det inte finns en slutpunkt då ett samhälle uppnått demokrati utan att det rör sig om en pågående process där de demokratiska institutionerna behöver värnas. Utan dem riskerar motsättningarna att bli våldsamma. Förutom de formella demokratiska institutionerna finns det samhällsinstitutioner som kan bidra till det demokratiska arbetet i samhället genom att erbjuda möjligheter för personer att mötas och forma sina åsikter. Vi menar att det är fruktbart att förstå folkbibliotek som en sådan institution. En förståelse av demokrati som en process i vilken folkbibliotek har en viktig roll fungerar väl i relation till bibliotekslagens portalparagraf där det slås fast att bibliotek ”i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.”⁹

Folkbibliotekarier verkar i den paradox som finns i det demokratiska styrelseskicket: att det inom ett demokratiskt styrelseskick som erkänner allas lika värde och rätt att uttrycka sina åsikter även finns utrymme att uttrycka åsikten att man är emot demokrati som styrelseskick. Vid bibliotek ska personalen inta en neutral hållning och inte utöva censur till exempel vad gäller inköp och urval av litteratur. I linje med Johan Hirschfeldts¹⁰ resonemang är det viktigt att poängtera att kravet på att verka för allas deltagande och tillgänglighet för alla för med sig att bibliotek och bibliotekarier ska verka för det demokratiska samhällets fortlevnad.

I studien framträder hur det demokratiska uppdraget ofta kommer till uttryck på de sätt som personalen gestaltar sitt arbete, inte minst i agerande som syftar till att ge goda resurser till barn och unga samt i ansträngningar att erbjuda tillfällen till möten med information, kultur och litteratur på svenska och andra språk för nyanlända. Det demokratiska uppdraget har internaliserats så att det är en del av hur bibliotekariearbete utförs. Men i biblioteksvardagen uppstår svåra situationer där bibliotekarier behöver dra gränser av olika slag. De behöver dra gränser mellan prioriterade grupper och icke prioriterade grupper. Men gränser behöver också dras mellan olika prioriterade grupper, vilket är en delikat uppgift.

Var uppdraget som folkbibliotekarie slutar är en annan typ av gränsdragning som behöver göras. Då andra samhällsinstitutioner träder tillbaka och flyttar sitt serviceutbud från fysiska till digitala platser hamnar frågor som inte tidigare varit en del av folkbiblioteksverksamhet på folkbibliotek. Folkbiblioteken befinner sig då i en situation där de får nya uppdrag i sitt knä och där man behöver förhålla sig till dem och ta ställning till i vilken mån det är ett uppdrag för bibliotek eller ej. Det är en gräns som är svår att dra. Att den är svår att dra beror till stor del på att det sällan finns någon annan att hänvisa användaren till.

Folkbibliotek ska enligt lag ge stöd för att öka kunskap om informationsteknik.¹¹ Under tillfällen då digitalt stöd ges får personalen inte sällan insyn i frågor som rör användares medicinska, juridiska, ekonomiska situation på sätt som är problematiska. Detta är situationer som kräver yrkesetiskt kunnande och reflektion.

I studien framkom inte att det fanns spänningar vertikalt mellan de olika kulturpolitiska nivåerna, det är alltså inte ett problem att det finns styrdokument på flera nivåer. Tvärtom tycks de olika nivåerna vara en tillgång vid tillfällen då spännkrafter på den kommunala nivån behöver adres-

⁹ SFS 2013:801, 2§.

¹⁰ Hirschfeldt, J. (2017). Biblioteken – en femte funktion i den demokratiska rättsstaten. I Fichtelius, E., Enarson, E., Hansson, K., Klein, J. & Persson, C. (Red.), *Den femte Statsmakten: bibliotekens roll för demokrati, utbildning, tillgänglighet och digitalisering*. Kungliga Biblioteket, Nationell biblioteksstrategi, 67-85.

¹¹ SFS 2013:801, 7§.

seras i verksamheten. Sådana horisontala tryck framkom vid ett par intervjuer och i samtal och det rör då inte spänningar inom personalgruppen eller mellan personal och ledning. Det är spännkrafter som finns politiska partier emellan och därutöver att det mer generellt finns uttryckliga politiska skiljelinjer i kommunen. Dessa har inneburit att arbete på folkbibliotek med insatser för nyanlända väckt frågor samt att spörsmål som har internationell anknytning per automatik ses som kontroversiella.

I lokalsamhället finns således diskussioner om t ex internationellt arbete som bibliotekarier bemöter och agerar i. Inte sällan är sådana diskussioner polariserade och kommer till uttryck även på folkbiblioteket. Det kan röra nedsättande yttranden i biblioteksrummet eller ifrågasättanden av utbudet av medier och programverksamhet. Vad vi funnit i studien är att bibliotekspersonal, som svar på frågor från både politiker och allmänhet, exempelvis om varför vissa aktiviteter finns vid biblioteket har hänvisat till styrdokumentet och påtalat att det finns stöd för åtgärderna där. Det varierar vilket styrdokument man pekar på, men inte sällan är det bibliotekslagen. Här visar sig fördelen att ha styrdokument på olika nivåer. Beroende på situation kan olika styrdokument vara relevanta att hänvisa till och stödja sig på. Folkbibliotekarier har ett viktigt uppdrag att i sådana situationer agera enligt styrdokumentet och för att kunna göra det behövs kunnande i hur detta görs. Det är fråga om juridisk och yrkesetisk kompetens.

Rekommendationer

- *Ekonomiskt stöd till mångspråkslitteratur.* Folkbiblioteken behöver ges ekonomiskt stöd för inköp av mångspråkslitteratur i de fall kommunen tar emot nya språkgrupper. Personer med annat modersmål än svenska är en prioriterad grupp i bibliotekslagen¹² och att ha medel för att kunna göra inköp är en basal förutsättning för att kunna leva upp till lagen.
- *Resurser för digitalt stöd till användare.* Folkbiblioteken har ett lagstadgat krav på att öka kunskap om informationsteknik vilket idag i hög utsträckning innebär stöd relaterat till olika digitala tjänster. Det behövs resurser för att svara mot de behov som finns att möta användare kring digitala tjänster, inte minst som en följd av att andra samhällsinstitutioner och -funktioner flyttat från fysiska till digitala platser.
- *Det professionella samtalet.* Det professionella samtalet kopplat till yrkesetik, bör uppmärksammas som en central del av bibliotekarieprofessionen. Därmed behöver förutsättningar finnas för att sådana samtal ska kunna föras regelbundet.
- *Väl anpassade bibliotekslokaler.* Folkbibliotekslokaler bör anpassas för samtida folkbiblioteksverksamhet som gått från att vara samlingsfokuserad till att ha användarfokus. Denna utveckling hänger samman med bibliotekslagens krav om tillgänglighet av olika slag. I en användarfokuserad verksamhet finns behov av skilda utrymmen för parallella aktiviteter av olika karaktär (med skilda krav och behov av till exempel att vara tyst, ljudligt, integritetssäkert).
- *Kontinuerlig kompetensutveckling.* Det kontinuerliga behovet av kompetensutveckling för personalen behöver tillgodoses. Aktuellt nu är behov av kompetensutveckling kring digitala tjänster vilket uppmärksammas och pågår inom Digitalt först-satsningen. Mindre

¹² SFS 2013:801, 5§.

uppmärksammat är nödvändigheten av att underhålla och vidareutveckla ett yrkesetiskt förhållningsätt. Detta aktualiseras i mötet med användare med hjälpbehov avseende digitala tjänster. Inte sällan innebär sådana möten att personal får inblick i personliga och känsliga områden såsom användares ekonomi, hälsa och juridiska situation.

- *Folkbibliotekets och folkbibliotekariers demokratiska roll.* Den roll biblioteksverksamheten och dess personal har för det demokratiska samhället bör uppmärksammas och bekräftas. Studien visar att folkbibliotekarier i sitt yrkesutövande verkar i lagens riktning. Folkbibliotekarier främjar därmed i sitt yrkesutövande demokratis fortlevnad på en konkret och praktisk nivå vid det lokala folkbiblioteket.

Bibliotekslagen SFS 2013:801

Tillämpningsområde

1 § I denna lag finns bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet. Det allmänna biblioteksväsendet består av all offentligt finansierad biblioteksverksamhet och utgörs av:

1. folkbibliotek,
2. skolbibliotek,
3. regional biblioteksverksamhet,
4. högskolebibliotek,
5. lånecentraler, och
6. övrig offentligt finansierad biblioteksverksamhet.

Ändamål

2 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska verka för det demokratiska samhällets utveckling genom att bidra till kunskapsförmedling och fri åsiktsbildning.

Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska främja litteraturens ställning och intresset för bildning, upplysning, utbildning och forskning samt kulturell verksamhet i övrigt. Biblioteksverksamhet ska finnas tillgänglig för alla.

Ansvarsfördelning

3 § Bibliotekshuvudmän är kommunerna, landstingen, staten och, i fråga om vissa skolor, enskilda.

1. För folkbibliotek ansvarar kommunerna.
2. För skolbibliotek ansvarar kommuner, landsting, staten eller enskilda huvudmän i enlighet med bestämmelserna i 2 kap. skollagen (2010:800).
3. För regional biblioteksverksamhet ansvarar landstingen och de kommuner som inte ingår i ett landsting.
4. För högskolebibliotek vid universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen (1992:1434) ansvarar staten.
5. För lånecentraler ansvarar staten.
6. För övrig offentligt finansierad biblioteksverksamhet ansvarar den som enligt särskilda bestämmelser är huvudman för verksamheten.

Om ett kommunalt eller statligt bibliotek drivs av någon annan än huvudmannen ansvarar huvudmannen för att den som driver biblioteket följer bestämmelserna i denna lag.

Prioriterade grupper

4 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt personer med funktionsnedsättning, bland annat genom att utifrån deras olika behov och förutsättningar erbjuda litteratur och tekniska hjälpmedel för att kunna ta del av information.

5 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska ägna särskild uppmärksamhet åt de nationella minoriteterna och personer som har annat modersmål än svenska, bland annat genom att erbjuda litteratur på

1. de nationella minoritetsspråken,
2. andra språk än de nationella minoritetsspråken och svenska, och
3. lättläst svenska.

Folkbibliotek

6 § Varje kommun ska ha folkbibliotek. Folkbiblioteken ska vara tillgängliga för alla och anpassade till användarnas behov.

Folkbibliotekens utbud av medier och tjänster ska präglas av allsidighet och kvalitet.

7 § Folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur.

Folkbiblioteken ska verka för att öka kunskapen om hur informationsteknik kan användas för kunskapsinhämtning, lärande och delaktighet i kulturlivet.

8 § Folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning, bland annat genom att erbjuda litteratur utifrån deras behov och förutsättningar.

9 § På folkbiblioteken ska allmänheten avgiftsfritt få låna eller på annat sätt få tillgång till litteratur under en viss tid oavsett publiceringsform.

Första stycket hindrar inte att folkbiblioteken tar ut

1. ersättning för kostnader för porto, fotokopiering och andra liknande tjänster, och
2. avgift för de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

Skolbibliotek

10 § Enligt 2 kap. 36 § skollagen (2010:800) ska eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ha tillgång till skolbibliotek.

Regional biblioteksverksamhet

11 § Varje landsting och de kommuner som inte ingår i ett landsting ska bedriva regional biblioteksverksamhet med syfte att främja samarbete, verksamhetsutveckling och kvalitet när det gäller de folkbibliotek som är verksamma i länet.

Högskolebibliotek

12 § Det ska finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla universitet och högskolor som omfattas av högskolelagen (1992:1434). Dessa bibliotek ska svara för biblioteksverksamhet inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid universitetet eller högskolan.

Lånecentraler

13 § För en kompletterande informations- och medieförsörjning ska det finnas en eller flera lånecentraler.

Samverkan

14 § I syfte att ge alla tillgång till landets samlade biblioteksresurser ska bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet samverka.

15 § Biblioteken i det allmänna biblioteksväsendet ska avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till varandras förfogande.

Skyldigheten att avgiftsfritt ställa litteratur till förfogande gäller inte för folk- eller skolbibliotek.

16 § Bestämmelsen i 2 kap. 1 § kommunallagen (2017:725) om anknytning till kommunens område eller dess medlemmar hindrar inte att folk- eller skolbibliotek avgiftsfritt ställer litteratur till förfogande för ett bibliotek i det allmänna biblioteksväsendet som är beläget utanför kommungränsen.
Lag (2017:768).

Biblioteksplaner

17 § Kommuner och landsting ska anta biblioteksplaner för sin verksamhet på biblioteksområdet.

Uppföljning

18 § Den myndighet som regeringen bestämmer ska ha en nationell överblick över och främja samverkan inom det allmänna biblioteksväsendet.

Myndigheten ska tillsammans med de regionala biblioteksverksamheterna och kommunerna följa upp hur de biblioteksplaner som antagits har utformats och hur de används.